

GAZİ TÜRKİYAT

G Ü Z / 3 7

2 0 2 5

ISSN: 1307-914X

e-ISSN: 2979-9368

ARAŞTIRMA MAKALESİ / Research Article

Atıf / Citation

YILMAZ, H., GÜNER, G. (2025). "Rabgûzî'nin Kisasü'l Enbiyâsı'nda Geçen Habil ve Kabil Kıssasının Metin Dil Bilimsel Tutarlılık Görünümü". *Gazi Türkiyat*, 37: 297-320.

Geliş / Submitted

13.07.2025

Kabul / Accepted

28.11.2025

DOI

10.65007/gaziturkiyat.1741320

RABGÛZÎ'NİN KISASÜ'L ENBİYÂSÎ'NDE GEÇEN HABİL VE KABİL KISSASININ METİN DİL BİLİMSEL TUTARLILIK GÖRÜNÜMÜ*

Textlinguistics Coherency Appearances of the Story of Abel and Cain in the Rabgûzî's Qisasul Enbiyâ

Hayriye YILMAZ**

Galip GÜNER***

Öz

Metin dil bilimi metinlerin yüzey yapısındaki somut verilerden yola çıkarak metnin dil bilimsel kuruluşunu, derin yapısındaki anlamsal bağlantılardan yola çıkarak da metnin anlamsal-mantıksal kuruluşunu ve temel bileşenlerini çözümlemeyi amaçlar. Dil bilimsel kuruluş metnin bağdaşıklık görünümünü oluştururken anlamsal-mantıksal kuruluş ve temel bileşenler ise tutarlılık görünümünü oluşturur. Bu çalışmada Harezmi Türkçesi dönemi (13-14. yy.) müellifi olan Rabgûzî'nin Kisasü'l Enbiyâ adlı eserinde yer alan Habil ve Kabil kıssasının tutarlılık görünümü, bölümsel ve bütüncül tutarlılık başlıklarında değerlendirilmiştir. Bölümsel tutarlılıkta metindeki özelleştirme, genelleştirme, neden-sonuç, amaç-sonuç, karşılaştırma ve karşıtlık bağlantıları tespit edilip bunların metnin kuruluşunda oynadıkları roller yorumlanmıştır. Bütüncül tutarlılıkta ise metnin temel bileşenleri olan işlevi, konusu, başlığı, konu değişimi belirleyicileri ve anlatıcı bakış açısı ele alınmıştır. Metnin konusu Âdem ve Havva'nın çocuklarından Habil ve Kabil'in hikâyesidir. Yapılan çalışma sonucunda, metinde çevirisi verilmemiş bazı Arapça alıntılar hem bölümsel hem de bütüncül tutarlılığa zarar verdiği görülmüştür. Muhtemelen sebebiyle kıssa, Kur'an'dan çok sayıda Arapça alıntı içerir. Bu alıntıların bir kısmı metin yazarı tarafından Harezmi Türkçesine aktarılmıştır. Ancak aktarılmayan alıntılar, metindeki bazı neden-sonuç bağlantılarının kurulmasını önlemiştir ve açılan bazı alt konuların metin çözümünün zihninde yarım kalmasına sebep olarak olay akışını aksatmıştır.

* Bu çalışma Hayriye Yılmaz tarafından hazırlanan Kisasü'l Enbiyâ'da Metin Dil Bilimsel Bağdaşıklık Görünümleri başlıklı doktora tezinden istifade edilerek hazırlanmıştır.

** Öğr. Gör., Polis Akademisi, Sivas Polis Meslek Yüksekokulu, Sivas/TÜRKİYE / Doktora Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Edebiyatı, Kayseri/TÜRKİYE. hayriye.yilmaz3@pa.edu.tr. ORCID: 0000-0001-6094-9646

*** Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili Edebiyatı Bölümü, Kayseri/TÜRKİYE. gunerg@erciyes.edu.tr. ORCID: 0000-0003-3633-1269

Anahtar Kelimeler: Metin dil bilimi, Rabgûzî, Kısasul Enbiyâ, Habil ve Kabil, tutarlılık, büyük ölçekli yapı.

Abstract

Text linguistics aims to analyze the grammatical structure of the text with concrete data in its surface structure, and the semantic-logical structure and basic components of the text with semantic connections in its deep structure. While the grammatical structure creates the cohesion appearance of the text, the semantic-logical structure and basic components create the coherence appearance. In this study, the coherency appearance of the parable of Abel and Cain in the Rabgûzî's Qisasul Enbiya, an author of the Khwarezm Turkish period (13th-14th centuries), was evaluated under the headings of sectional and holistic coherence. In sectional coherence, the connections of specialization, generalization, cause-effect, purpose-effect, comparison and contrast in the text were identified and the roles they played in the construction of the text were interpreted. In holistic coherence, the basic components of the text, namely its function, subject, title, subject change determinants, and narrator's point of view, are discussed. The text concerns the story of Abel and Cain, the children of Adam and Eve. As a result of the study, it was seen that some Arabic citations made without translation in the text damaged both sectional and holistic coherency. Due to its content, the story contains many Arabic quotations from the Quran. Some of these citations were translated by the text's author. However, the citations that were not translated into Khwarezmian Turkish prevented the establishment of some cause-effect connections in the text and disrupted the flow of events by causing some opened subtopics to remain unfinished in the mind of the text user.

Keywords: Textlinguistics, Rabgûzî, Qisasul Enbiyâ, Abel and Cain, Coherence, Macro Structure.

GİRİŞ

Yapı temelli bir bakış açısıyla metin, aralarında mantıksal ve dil bilgisel ilişkiler bulunan amaçlı cümleler bütünüdür. Cümleler arasındaki mantıksal ve dil bilgisel ilişkileri dil bilimi ışığında çözümlemeye yarayan bilim dalı ise metin dil bilimidir. Metin dil biliminin amacı metnin dil bilgisel ve içeriksel kurgulanış biçimlerini ve bildirişimsel işlevlerini ortaya çıkarmak ve uygulamalı örneklerle göstermek; böylece metin oluşturmanın genel koşullarını ve kurallarını betimlemek ve bunların metnin anlaşılması için taşıdığı önemi açıklamaktır (Ayata Şenöz 2005: 22-23). Bugün genel kanı bağdaşıklık ve tutarlılığın metin olmanın iki temel koşulu olduğudur.

Bağdaşıklık metindeki ek, bağlaç, zamir ve benzeri somut verilerde izlenirken tutarlılık, cümleler arasındaki anlamsal-mantıksal bağlantıların kuruluşunda aranır. Bağdaşıklıkla ilgili ilk çalışmaları ortaya koyan Halliday ve Hasan'a göre (1976: 26) bağdaşıklık metin olanı metin olmayandan ayıran bir özelliktir ve bağdaşıklıkta asıl önemli olan metnin ne anlama geldiği değil, anlamsal bir yapı olarak nasıl kurulduğudur.

Metindeki tutarlılığı sağlayan (büyük ölçekli) yapılar 'anlamsal nesneler'dir, üretilen ve algılanan metnin anlamını düzenlerler (Torusdağ ve Aydın 2020: 183). Van Dijk'a göre (1972: 130) büyük yapı bileşenleri olmayan bir metin dil bilgisi olanaksızdır (Subaşı 1995: 32) çünkü başlangıçta metnin dil bilgisel kurulumunu ifade eden küçük yapı, metindeki anlamın oluşumuna hizmet eder. Öte yandan derin yapının varlığı yüzey yapıya bağlıdır; göstergelik bilgiler gösteren ile gösterilenin bulunduğu noktada gerçekleşir. Ses-biçim ile anlam, yüzey yapı ile derin yapı, birlikte ve aynı anda var olurlar (Karaağaç 2018: 269-270).

1. RABGÛZÎ'NİN KISASÜ'L ENBİYÂSÎ'NDE HABİL VE KABİL KISSASI

Dinî anlamda *kıssa* sözcüğü kişiler, toplumlar veya peygamberlerle alakalı olayların Kur'an'da anlatılmasını ifade eder (Sayı 1995: 145).¹ Kur'an'daki kıssaların Allah'ın tek gerçek Tanrı olduğunu kabul ettirme; vahiy döneminde yaşayıp ahiretin gerçekliğini inkâr edenlerin pesimist ve materyalist düşüncelerinin temelsizliğini gösterme; peygamberin ve müminlerin karşılaştığı sıkıntılara karşı dayanma/direnme gücünü artırma; kadim inkârcı halkların gördüğü felaketleri anlatma ve öyle davrananların da aynı akıbete uğrayacaklarını vurgulama gibi amaçları vardır (Öztürk 2015: 37-38).

Kıssaların tek kaynağı Kur'an değildir; diğer din ve öğretilere ait kitaplarda ve peygamber kıssaları türünden eserlerde de kıssalara rastlamak mümkündür. Metin dil bilimsel tutarlılık açısından incelenecek olan kıssanın kaynağı Rabgûzî'nin *Kısasü'l-Enbiyâ* adlı eseridir (Rabgûzî 2019a; Rabgûzî 2019b). Bu eser, Türkçe telif edilmiş ilk mensur kısasü'l-enbiyâdır (Karataş 2013: 120). İnsanları İslam'a davet eden bir kitap olup çok sayıda ayet çevirisine de yer vererek Türkçe ilk parça Kur'an çevirisi örneklerini içerisinde barındırır (Erşahin 2003: 221). Tanrı'ya şükürle başlayan giriş kısmının ardından eserde, ilk olarak Yaratılış kıssası anlatılmıştır. Eser, Âdem-i Safi kıssasıyla devam eder ve Muhammed peygamber kıssasıyla son bulur. Habil ve Kabil'in başından geçenler de eserde yer bulan kıssalardandır (15r17-17v16).

Habil ve Kabil, Âdem ve Havva'nın çocuklarıdır. Kur'an'da (5/ Mâide 27) hikâyeleri isimleri doğrudan verilmeden anlatılmıştır ve çok detaylı değildir. Habil ve Kabil kıssasının dinî kaynaklarda çeşitli varyantları bulunur. Kıssanın Rabgûzî'deki varyantı birden fazla kaynaktan beslenmiştir ve İsrailiyyat² unsurları içerir. Kısasü'l Enbiyâ'daki anlatının belli bir kısmı Tevrat'taki detaylı anlatıyla örtüşmektedir (Tevrat'ın İlk Bölümü-Yaratılış 2023: 11). Ahd-i Cedit'te Habil masumiyeti, çobanlık yapması gibi yönleriyle İsa Mesih'in bir benzeri olarak görülürken Kabil ise işleri kötü, salih olmayan, samimiyetsiz bir insan olarak gösterilmektedir (Harman 1996: 376-377). Kıssa Sümer mitolojisindeki Dumuzi ve Enkimdu mitosuyla da benzerlikler taşır (Öztürk 2015: 174).

Kıssanın Rabgûzî'ye ait varyantı ana hatlarıyla şöyledir: Habil ve Kabil, Âdem ve Havva'nın çocuklarıdır. Kabil'in İklima adlı çok güzel bir ikizi, Habil'in Ebuda adlı çok çirkin bir ikizi vardır. Âdem Kabil'i Ebuda ile evlendirmeye niyetlenir ama Kabil kendi ikizi İklima ile evlenmek ister. Şeriat ikizlerin evlenmesine izin vermez. Kabil itiraz etmeye devam edince Âdem Habil'in ve Kabil'in kurban vermesini ister. Kurbanı kabul olan İklima ile evlenecektir. Çoban Habil, Allah'a semiz bir koyun sunar, kurbanı kabul olur. Çiftçi Kabil Allah'a bir bağ saplı buğday sunar, kurbanı kabul olmaz. İblis Kabil'i kandırır ve Kabil, Habil'i öldürmeye karar verir. Yine İblis, Kabil'e Habil'i nasıl öldüreceğini insan kılığına girerek öğretir. Kabil Habil'i öldürür

ve bedenini bir kaba saklar. Bu olaylar olduğunda Âdem hacdadır. Dönünce Habil'in öldüğünü anlar. Âdem ve Havva çok ağlarlar, Âdem yeryüzündeki ilk şiiri yasından dolayı söyler. İblis yine gelir ve Allah'ın onun kurbanını kabul etmemesinin sebebinin Kabil'in ateşe ve puta tapmaması, şarap içmemesi ve sesli ibadetler yapmaması olduğunu söyler. Habil'in bunların hepsini yaptığını söyleyerek onu kandırır. Kabil bunların hepsini yapmaya başlar. Âdem, bunu öğrenince onu vazgeçirmek için kırk bin asker gönderir ancak askerler de dinden dönerek Kabil'le birlikte kalır. Kabil Habil'i öldürünce İklima'yı da alıp Yemen vilayetine gider ve ateşe tapmaya başlarlar. Burada kör bir çocukları olur ve onun da bir oğlu olur. Bir rivayete göre bunlar Kabil'in huzuruna gelirler. Kör adam, oğlunun bir cümlesi yüzünden babasını (Kabil'i) taşla vurup öldürür. Sonra buna sebep olduğu için kendi oğlunu da öldürür. Bir diğer rivayete göre Âdem Allah'tan yerin kendi emrinde olmasını ister ve yer Kabil'i yakalar. Kabil canı için önce Âdem'e daha sonra Allah'a yalvarır. Ama ikisi de ona merhamet etmez ve Allah'ın emriyle bir melek gelerek Kabil'i yere çalar. Kabil böylece helak olur.

2. HABİL VE KABİL KISSASINDA TUTARLILIK

Tutarlılık incelemelerinde metindeki anlamın oluşumu için metin yazarının başvurduğu ilişkiler incelenir. Bu incelemeler edebî metinlerin genel anlam, genel gönderim, ana düşünce ve temasının ortaya konmasında önemli bir işleve sahiptir (Lülecî 2018: 111). Metin çözümci okuduğu edebî metinden anlamlı/tutarlı bir bütünlük oluşturmak için cümleleri ve paragrafları birbiriyle ilişkilendirir.

Metindeki anlamsal-mantıksal ilişkileri destekleyen bilgiler, her zaman açık şekilde yüzey yapıda verilmez; gizli bir biçimde sözcüde de yer alabilir. Günay'a göre metin yazarı açıkça belirtmediği ama dolaylı olarak çıkarılmasını istediği *sezdirimleri* (Fr. *sous-entendus*) metne yerleştirir. Bu, metin yazarının dili kullanma becerisidir. Metin çözümci verilen bilgilerden verilmeyenlere ulaşarak *çıkarsamalarda* (Fr. *inférence*) bulunur (Günay 2017: 90-91). O hâlde tutarlılık yalnızca metinlerin bir özelliği değildir aksine metin çözümçülerin (*text users*) bilişsel süreçlerinin bir sonucudur. Olay ve durumların bir metinde basitçe yan yana getirilmesi, tutarlılık ilişkilerini yeniden oluşturan veya yaratan işlemleri harekete geçirir (Beaugrande ve Dressler 1981: 13). Metin çözümçünün sezdirimleri yorumlayıp çıkarsamalarda bulunmasını sağlayan, sahip olduğu dış dünya bilgisidir. Her bireyin bilgisi, inanışları, düşünceleri, yaklaşımları, amaçları farklı olacağı için her birey metne kendi büyük ölçekli yapısını uygular. Bu nedenle okuyucunun metin ötesi bilgilere de sahip olması beklenir (Torusdağ ve Aydın 2020: 184).

Bir metnin tutarlılığı bölümsel ve bütüncül olmak üzere iki farklı düzeyde ortaya çıkar. Metindeki her yeni cümle ya da cümlecüğün kendinden önce gelen bir cümleye göre yorumlanması ve mantıksal bağlantıların kurulması *bölümsel tutarlılığı* ifade

ederken her yeni cümlelerin metnin bütünüyle kurduğu mantıksal ilişki *bütüncül tutarlılığı* ifade eder (Subaşı 1995: 111-112).

Türkiye'de yapılan metin dil bilimsel incelemelerde tutarlılığın/büyük ölçekli incelemenin araştırmacılar tarafından farklı ölçütlerle değerlendirildiği görülmüştür. Neden-sonuç, amaç-sonuç, özelleştirme, genelleştirme; başlık, konu, anahtar sözcükler, konu tümcesi, konu değişimi belirleyicileri; konu/olay/durum sıralaması ve dönüşümleri gibi özellikler araştırmacıların değerlendirdiği tutarlılık ölçütleridir (Subaşı 1995; Balyemez 2011; Dilidüzgün 2017; Torusdağ ve Aydın 2020; Somuncu 2021; Özkan 2022).

Bu çalışmada Hâbil ve Kâbil kıssası hem bölümsel tutarlılık hem de bütüncül tutarlılık özellikleri açısından değerlendirilecektir.

2.1. Bölümsel Tutarlılık İlişkileri

Bölümsel tutarlılık, cümleler ve paragraflar gibi metnin daha küçük parçaları arasında bağlantıların nasıl kurulduğunu ele alır. Türkiye'deki metin dil bilimi çalışmalarında metinlerde genellikle neden-sonuç, genelleştirme, özelleştirme, karşılaştırma, karşıtlık, zaman, amaç, koşul gibi bağlantılar üzerinde durulmuştur (Subaşı 1995; Balyemez 2011; Lülecî 2018; Özkan 2022).

Hâbil ve Kâbil kıssasında yer alan özelleştirme, genelleştirme, neden-sonuç, amaç-sonuç, karşılaştırma ve karşıtlık bağlantıları şöyledir:

2.1.1. Özelleştirme Bağlantısı

Bir cümledeki bilginin veya iddianın sonrasındaki cümlede bir alt kümeye ait bilgiyle örneklenerek desteklendiği bağlantı türüne özelleştirme denir (Özdemir ve Kuram 2023: 27). Bu bağlantıya genellikle metin çözücüyü belirli durum betimlemelerinin aktarıldığı kullanımlarda başvurulur (Subaşı 1995: 114).

Lülecî'ye göre (2018: 121) özelleştirme bağlantısı cümle ile sınırlı değildir. Asıl olan özelleştirme bağlantısının kullanıldığı sözce değil, o birimin metin içinde taşıdığı anlamsal ve bağlamsal değerdir. Tek bir sözcük özelleştirilebilirken cümleden büyük birimler de özelleştirilebilir.

"Âdemün son toğğan oğlanlarında  r oğlı a 'Abd 'l-Mu ays atadı, kız a Emet 'l-Ma y r." (5/ 15v1) Âdem'in son doğan çocuklarından erkek çocuğuna Abd l Mugays adını verdi, kızı Emet l Magy r.

Anlatıcı Âdem'in çocuklarından bahsederken *son toğğan oğlanlarında* "son doğan çocuklarından" ifadesiyle genel bir bilgi verip bu bilgiyi " r o lı" ve "kız" ifadeleri ile ayrı ayrı isimlerini de söyleyerek  zelle tirmi tir.

"Kaçan K b l to dı  rse anı  birle bir kız to dı    et k rkl  ,       atlı ." (6/ 15v3-4³) K bil do du unda onunla bir kız doğdu çok güzel,   lima adlı.

İklima için başta tercih edilen ifade “bir kız”dır. Daha sonra “çok güzel, İklima adlı” denilerek özelleştirilir. İklima’nın “çok güzel” olması, anlatıdaki olayların gelişmesinde önemli bir yere sahiptir. Bu özelliği Kabil’in onu istemesine ve bu yolda Habil’i öldürmesine sebep olacaktır.

“Êki yılda kedin Hâbîl toğdı, anıñ birle toğğan kız gâyet körksüz êrdi Ebūdâ atlığ.” (7/ 15v4-5) İki yıl sonra Habil doğdu, onunla doğan kız çok çirkindi, Ebuda adlı.

Aynı türde bir özelleştirme, “anıñ birle toğğan kız” ifadesinin ardından “çok çirkindi, Ebuda adlı” ifadesiyle yapılmıştır. Ebuda’nın çok çirkin oluşu da metindeki olaylara yön vermiştir. Kabil, bu özelliğinden dolayı Ebuda ile evlenmeyi istemez. Kendisine nikâh düşmeyen güzel ikizi İklima’yı ister. Bu zıtlasma Habil’in ölümüyle sonuçlanan olaylar zincirini başlatmıştır.

2.1.2. Genelleştirme Bağlantısı

Metinde daha önce yer almış bir olay, durum, olgu ya da bilginin uygun bir kategoride benzerlerine dâhil edilmesi; özel bir durumun genel duruma göre değerlendirilmesidir.

“Ol yerde ak tiken birle yulğun ündi, tebiz boldı, yâbân kuş kırtlar kaçıp tağlarğa kirdiler, karındaş karındaş üze şefkati kalmadı tıp.” (53/ 16v7-9) O yerde ak diken (alıç) ile ılgın yetişt, (toprak) tuzlu oldu, çöldeki hayvanlar kaçıp dağlara girdi, kardeşin kardeş üzerine şefkati kalmadı, diye.

Çöldeki hayvanlar Kabil’in Habil’i öldürdüğünü görünce “karındaş karındaş üze şefkati kalmadı” diyerek dağlara kaçır. Kabil’in kardeşi Habil’e merhamet etmeyip öldürmesi “kardeşin kardeş üzerine şefkati kalmadı” şeklinde genelleştirilerek ifade edilir.

“Âdem aydı: men öwün buğday yedim, sen kan kıldın, neteg keçürür?” (88/ 17v5-6) Âdem dedi, ben buğday tanesi yedim, sen kan akıttın, nasıl affeder?

Âdem, kendisini cennetten kovduran günahı ile Kabil’in günahını karşılaştırır. Bunu yaparken Kabil’in günahını, Habil’i öldürmesini, kan kıl- “kan dökmek, cana kıymak, ölüme yol açmak” (Ünlü 2013: 574) diyerek genelleştirmektedir.

2.1.3. Neden-Sonuç Bağlantısı

Metinlerdeki mantıksal kurulumda nedenselliğin rolü büyüktür. Sağlam bir metinde herhangi bir ögenin varlığı tesadüf değildir; ya bir şeyin sonucudur ya da bir şeye neden olacaktır. İki cümle arasındaki olaylar koşullu olarak ilişkiliyse bu cümlelerin neden-sonuç ilişkisiyle bağlantılı olduğu söylenebilir; sonra söylenen olayın gerçekleşme sebebi ilk önce söylenen olaydır (Van Dijk 1980: 33). Bu sıralamanın değiştiği, önce sonucun sonra nedenin söylendiği cümleler de mümkündür. Bunun yanı sıra ardışık cümlelerde ya da arasına cümleden büyük

birimlerin girdiği cümleler arasında bağlama unsurları olmaksızın da neden-sonuç bağlantısı izlenebilir.

Metindeki nedensellik bağlantılarından bazıları şöyledir:

“Kaçan Kâbîl toğdı êrse anıñ birle bir kız toğdı ğâyet körklüg, İklîmâ atlıg. Êki yılda kèdin Hâbîl toğdı, anıñ birle toğğan kız ğâyet körksüz êrdi Ebūdâ atlıg. Âdem öz şerî'atinçe Kâbîl birle toğğan kızını Hâbîlğa bérür boldı. Hâbîl birle toğğan kızını Kâbîlğa bérür boldı êrse Kâbîl unamadı, meniñ birle toğğan kızını alur-men, tedi. Âdem aydı: şerî'at andağ êrmez. Kâbîl aydı: bu marja qarındaş bolur êrse ol hem qarındaş bolur, tēp söz talaşdı êrse Âdem aydı: andağ êrse êkegü kurbân kılın, kayuñuznıñ kurbânını kabûl bolsa İklîmâni ol alsun, tedi.” (6-11/ 15v3-10) Kabil doğduğunda onunla bir kız doğdu çok güzel, İklima adlı. İki yıl sonra Habil doğdu, onunla doğan kız çok çirkindi, Ebuda adlı. Âdem kendi şeriatına göre Kabil ile doğan kızı Habil'e vermeye niyetlendi. Habil ile doğan kızı Kabil'e verecek olunca Kabil kabul etmedi, benimle doğan kızı alacağım, dedi. Âdem dedi: Şeriat öyle değil. Kabil, bu bana kardeş olursa o da kardeş olur diye münakaşa edince Âdem, öyleyse ikiniz Allah'a kurban verin, hanginizin kurbanı kabul olursa İklima'yı o alsın, dedi.

Burada birbiri ile bağlantılı altı neden-sonuç ilişkisi olduğu görülür:

1. Neden: Şeriat gereği. Sonuç: Âdem Kabil'in Ebuda ile evlenmesini istedi.
2. Neden: Ebuda çok çirkindir. Sonuç: Kabil Ebuda ile evlenmeyi kabul etmez.
3. Neden: İklima çok güzeldir. Sonuç: Kabil İklima'yla evlenmek ister.

Kabil'in Ebuda'yı istememe ve İklima'yı isteme sebebi açıkça söylenmez ama İklima'ya yapılan “ğâyet körklüg” ve Ebuda'ya yapılan “ğâyet körksüz” vurgusundan bu sebep çıkarılabilmektedir.

4. Neden: Şeriat izin vermez. Sonuç: Âdem Kabil'in itirazını kabul etmez.

5. Kabil'in itirazından dönemin şeriatına göre ikizlerin kardeş kabul edilip önce/sonra doğanların kardeş kabul edilmediği çıkarılır. Kabil'in bu kurala itiraz etme sebebi ancak aynı anne babadan doğmaları olabilir. Bu açıkça söylenmez, bağlamdan çıkarılır. (Neden: Aynı anne babadan doğdukları için İklima ona kardeş olur. Sonuç: Aynı anne babadan doğdukları için Ebuda da ona kardeş olur.)

6. Neden: Kabil itiraz eder. Sonuç: Âdem Allah'a kurban sunmalarını ister.

“Hâbîl koy küderür êrdi, bir uluğ semüz koy keltürüp adaqlarını bağladı, kurbân kılur yerde koğdı. Kâbîl tarıççı êrdi, buğday ormuş êrdi, bir bağ çöpliğ buğdayını keltürdi, kurbân kılur yerde koğdı. Kökdin ot indı, Hâbîlniñ kurbânını köyürdi, Kâbîlniñ tēgresiğa yawumadı.” (12-14/ 15v10-13) Habil koyun güderdi, bir büyük semiz koyun getirip ayaklarını bağladı, kurban edeceği yere koydu. Kabil çiftçiydi, buğday biçmişti, bir bağ saplı buğdayı getirdi, kurban edeceği yere koydu. Gökten ateş indi, Habil'in kurbanını yaktı, Kabil'inkine yaklaşmadı.

1. Neden: Habil'in mesleği çobanlık. Sonuç: Allah'a koyun sunar.

2. Neden: Kabil'in mesleği çiftçilik. Sonuç: Allah'a buğday sunar.

Yaptıkları işler gereği sundukları kurbanların farklı olması doğal olmakla birlikte Habil'in sunduğu koyunun "semüz" yani "eti, yağı çok olan" (TDK 2023: 2896) bir hayvan olması, elindekinin en iyisini Allah'a sunduğunun göstergesidir. Buna karşın Kabil'in kurbanının "bir bağ çöplüğ buğday" bir bağ saplı buğday olduğu belirtilir.

3. Neden: Habil semiz bir kurban sunar, kurbanda özenlidir. Sonuç: Allah kurbanını kabul eder.

4. Neden: Kabil bir bağ saplı buğday sunar, kurbanda özensizdir. Sonuç: Allah kurbanını kabul etmez.

Âdem ikisinin de kurban vermesini istemiş, kurbanı kabul olanın İklîma ile evleneceğini söylemiştir. Aslında Allah'ın İklîma'ya kimi uygun gördüğünü görmek için kurban sunarlar.

5. Dönemin şeriatı, dolayısıyla Allah, Kabil'in ikizi İklîma ile evlenmesini uygun bulmaz. (Neden: Allah İklîma'nın Kabil ile evlenmesini istemez. Sonuç: Allah Kabil'in kurbanını kabul etmez.)

6. Şeriata göre ve Allah nezdinde uygun olan İklîma'nın Habil ile evlenmesidir. (Neden: Allah İklîma'nın Habil ile evlenmesini ister. Sonuç: Allah Habil'in kurbanını kabul eder.)

"İblîs kelip Kâbilğa aydı: Hâbil kurbânı anıñ üçün kabûl kılındı ki Mevlî'azze ve celle hazretinde anıñ 'izzeti ve kurbı bar, atan Âdem yime anı sewer, taqı Âdemniñ tileki ol bu yer halîfelîğın Hâbilğa berse tēp. Kâbilniñ öwkesi keldi, aydı: Men Hâbilni öltüreyin, kız yime halîfelîk yime maña kalsun, tēp." (15-16/ 15v14-17) İblis gelip Kabil'e dedi: Habil'in kurbanı onun için kabul edildi ki Allah'ın huzurunda onun izzeti ve yakınlığı var, baban Âdem yine onu seviyor ve Âdem'in dileği bu yerin halifeliğini Habil'e vermek. Kabil öfkeleni, dedi: Ben Habil'i öldüreyim, kız da halifelik de bana kalsın.

1. Dış dünya gerçekliğinin neden-sonuç ilişkisi ile metin kişinin gördüğü ya da aktardığı neden-sonuç ilişkisi birbirinden farklı olabilir. (Neden: Allah da Âdem de Habil'i daha çok seviyor. Sonuç: Allah Habil'in kurbanını kabul eder.)

2. Neden: Hem Allah hem de Âdem Habil'i daha çok sevdiği ve Âdem halifeliğin Habil'e kalmasını istediği için Kabil öfkelenir. Sonuç: Kabil, Habil'i öldürmeye karar verir.

"Kâbil Hâbilğa mēn sēni öltürür-men, tēdi. Hâbil aydı: men saña katılmaz-men, İdi 'azze ve celledin korkar-men. (...) Hâbil kum tepesinde yatıp uğıyur ērdi. Bir taş birle urup öltürdi.

Kıyâmetğâ tēgi kişi öltürmek kan tökmek Kâbîldin ta'lîm kaldı." (21-25/ 15v20-16r3) Kabil, Habil'e ben seni öldüreceğim dedi. Habil dedi: Ben sana karşı gelmeyeceğim, Allah'tan korkuyorum. Habil kum tepesinde yatmış uyuyordu. Bir taşla vurup öldürdü. Kıyamete kadar insan öldürmek, kan dökmek Kabil'den öğrenilir oldu.

1. Neden: Habil Allah'tan korkuyordur. Sonuç: Habil Kabil'e karşı çıkmayacağını söyler.

2. Kabil'in Habil'i öldürmek için birden fazla nedeni vardır. (Neden: 1. Kabil'in kurbanı kabul olmamıştır. 2. Habil'in kurbanı kabul olmuştur, İklîma ile evlenecektir. 3. Kabil, Allah'ın ve Âdem'in Habil'i daha çok sevdiğine ve Âdem'in halifelîği Habil'e vermek istediğine inanıyordu. Sonuç: Habil'i öldürür.)

3. Neden: Kabil yeryüzündeki ilk katildir. Sonuç: Kabil'den sonrakiler insan öldürmeyi, kan dökmeyi Kabil'den öğrenirler.

"Kâbîl Hâbîlîni öltürdi êrse İblîş kelip Kâbîlğa sözledi: Mevlî ta'âlâ nê üçün senîñ kurbânıñnı qabûl qılmadı? Anıñ üçün kim sen otğa tapunmaz-sên, butğa tapunmaz-sên, hamr içmez-sên, ün ötgürmez-sên. Hâbîl bu kamuğnı işler êrdi. Anda kedin Kâbîl hamr içdi, butğa tapındı, otğa tapındı, ünler ötgürü başladı." (58-61/ 16v19-17r1) Kabil Habil'i öldürdüğünde İblis gelip Kabil'e (şöyle söyledi): Allah neden senin kurbanını kabul etmedi? Çünkü sen ateşe tapmıyorsun, puta tapmıyorsun, şarap içmiyorsun, sesli ibadetler yapmıyorsun. Habil bunların hepsini yapıyordu. Ondan sonra Kabil şarap içti, puta taptı, ateşe taptı, sesler çıkarmaya başladı.

1. Neden: Kabil ateşe ve puta tapmıyordu, şarap içmiyordu, sesli ibadetler yapmıyordu. Sonuç: Allah Kabil'in kurbanını kabul etmedi.

2. Neden: Habil ateşe ve puta tapıyordu, şarap içiyordu, sesli ibadetler yapıyordu. Sonuç: Allah Habil'in kurbanını kabul etti.

3. Neden: Kabil Habil'in ateşe ve puta taptığını, şarap içtiğini, sesli ibadetler yaptığını ve Allah'ın bu sebeplerle onun kurbanını kabul ettiğini düşünür. Sonuç: Kabil bunların hepsini yapmaya başlar.

"Kaçan kıyâmet küni bolsa İdî 'azze ve celle tamuğluklarını tamuğğa kiwürse öz hâllerin körüp Mevlî 'azze ve celleğa yalvarıp ayğaylar. Kavluhu ta'âlâ, haberan 'anhum: (...) (41/Fussilet 29). Murâd ol êkeğüdin İblîş taqı Kâbîl turur. Ol hâlde hitâb kelgey: Ey İblîş tamuğluklar seni isteyürler. İblîş ayğay: Men me olarnı tileyür-men." (65-68/ 17r4-9) Kıyamet gününde Allah cehennemlikleri cehenneme soksa kendi hâllerini görüp Allah'a yalvarıp diyecekler: (...) O ikisinden kasıt İblis ve Kabil'dir. O hâlde hitap gelecek: Ey İblis, cehennemlikler seni istiyorlar. İblis diyecek: Ben de onları istiyorum.

1. Neden: Kendi hâllerini görmeleri. Sonuç: Cehennemlikler Allah'a yalvarır.

2. Cehennemliklerin Allah'a yalvararak söyledikleri cümle⁴ metinde Arapça verildiği için sonraki cümleler arasında neden-sonuç bağlantısını kurmak zorlaşmıştır. Arapça cümlelerin devamında verilen "*Ey İblis̄ tamuğluğlar seni isteyürler*" cümlesinden hareketle Arapça cümlelerin içeriğine dair çıkarsama yapılacak olursa, cehennemlikler Allah'tan İblis'i ve Kabil'i isterler. Ancak isteme sebepleri Türkçesi verilmeyen 41/Fussilet 29 numaralı ayette gizlidir. (Neden: ? Sonuç: Cehennemlikler İblis'i ve Kabil'i isterler.)

3. Neden: Cehennemlikler İblis'i ister. Sonuç: İblis cehennemlikleri ister.

"Mevlî'azze ve celle tamuğ içinde otđın bir minber urdurğay, İblis̄ ol minberğa ağğay tağı ayğay: (...) Tamuğluğlar andın cevâb aytu bilmegeyler, kamuğ nevmüğ bolğaylar." (69-70/17r9-11) Allah cehennem içinde ateşten bir minber yaptıracak. İblis o minbere yükselecek ve diyecek: (...) Cehennemlikler ondan cevap veremeyecekler, hepsi umutsuz olacak.

Allah cehennemde İblis için ateşten bir minber kurduracak, İblis o minbere yükselecek ve konuşacaktır. İblis'in buradaki sözleri yine Arapça verilmiştir. Cehennemliklerin cevap verememe ve umutsuz olma sebepleri İblis'in söylediği bu cümlede gizlidir. Bu cümlelerin⁵ Arapça verilmesi cümleler arasında neden-sonuç ilişkisi kurulmasını engellemektedir. (Neden: ? Sonuç: Cehennemliklerin umutsuz olması.)

Metinde ayrıca şu cümlelerde de neden-sonuç bağlantısı vardır: 17-20 (15v17-20), 29-32 (16r7-11), 35-38 (16r14-17), 43-44 (16r21-16v1), 46-47 (16v2-3), 48-52 (16v3-7), 53 (16v7-9), 54-55 (16v9-10), 63 (17r3-4), 65 (17r4-6), 72-73 (17r11-14), 74-77 (17r14-18), 80-81 (17r20-21), 82-83 (17v1), 84 (17v1-2), 85 (17v2-3), 86-87 (17v3-5), 89-90 (17v6), 93 (17v9-10), 94-95 (17v10), 96 (17v10-13), 97 (17v13-14), 98-99 (17v14-15), 100 (17v15-16).

2.1.4. Amaç-Sonuç Bağlantısı

Amaç elde edilmesi gereken, ulaşılacak istenilen bir sonuçtur (TDK 2023: 169). Metin kişilerinin istekleri, amaç-sonuç bağlantısında *amaç* olarak belirir. Elde edilmek istenen sonuç için eylemler yapmak ya da bu yönde kararlar almak ise bu bağlantıda *sonucu* oluşturur. Bağlantıyı kurmak için amaç bildiren bağlama unsurlarına başvurulabilir.

"İblis̄ kelip Kâbilğa aydı: Hâbil kurbânı anıñ üçün kabûl kılındı ki Mevlî'azze ve celle hâzretinde anıñ 'izzeti ve kurbı bar, atañ Âdem yime anı sewer, tağı Âdemnüñ tileki ol bu yêr halîfelîğın Hâbilğa bërse têp." (15/ 15v14-16) İblis gelip Kabil'e dedi: Habil'in kurbanı onun için kabul edildi ki Allah'ın huzurunda onun izzeti ve yakınlığı var, baban Âdem yine onu seviyor ve Âdem'in dileği bu yerin halifeliğini Habil'e vermek.

Kurbanı kabul olmayan Kabil'in aklına giren İblis'in amacının ne olduğu açıkça söylenmez. Ancak metin çözücü sahip olduğu dış dünya bilgisiyle İblis'in insanları

doğru yoldan saptırmak istediğini bilir.⁶ (Amaç: Kabil'i yoldan saptırmak. Sonuç: İblis, Kabil'i hem Allah'ın hem de Âdem'in Habil'i daha çok sevdiği ve Âdem'in bu yerin halifelliğini Habil'e vermek istediği konusunda ikna eder.)

"Kâbîlnin övkesi keldi, aydı: Men Hâbîlni öltüreyin, kız yime halîfelik yime maña kalsun, tēp." (16/ 15v16-17) Kabil öfkeleni, dedi: Ben Habil'i öldüreyim, kız da halifelik de bana kalsın.

Amaç: İklima'yı ve halifelliği elde etmek. Sonuç: Kabil, Habil'i öldürme kararı alır.

"Bir kün yâbânda İblîsni kördi, Âdem şüreti üze bir kuş tutup barur. Bir taş koğdı, kuşnu taş tepesiñe koğdı taķı yana bir taş birle yençdi. Kâbîl anı körüp öltürmek öğrendi." (18-20/ 15v18-20) Bir gün çölde İblis'i gördü. İnsan kılığında bir kuş tutmuş gidiyor. Bir taş koydu, kuşu taşın üstüne koydu ve yine bir taş ile ezdi. Kabil onu görüp öldürmeyi öğrendi.

Kabil Habil'i öldürme kararı alır ancak nasıl yapacağını bilmiyordur. İblis çölde insan kılığına girip bir kuşu iki taş arasında ezer. (Amaç: Kabil'e öldürmeyi öğretmek. Sonuç: İblis çölde insan kılığına girip bir kuşu öldürür.)

"Kâbîlnin övkesi keldi, aydı: Men Hâbîlni öltüreyin, kız yime halîfelik yime maña kalsun, tēp." (16/ 15v16-17) Kabil öfkeleni, dedi: Ben Habil'i öldüreyim, kız da halifelik de bana kalsın. (...) *Hâbîl kum tepesinde yatıp uğıyur êrdi. Bir taş birle urup öltürdi."* (23-24/ 16r1-2) Habil kum tepesinde yatmış uyuyordu. Bir taşla vurup öldürdü.

Amaç: İklima'yı ve halifelliği elde etmek. Sonuç: Kabil Habil'i öldürdü.

Metinde ayrıca şu cümlelerde amaç-sonuç bağlantısı izlenir: 9-11 (15v6-8), 12 (15v10-11), 13 (15v11-12), 29-31 (16r7-11), 58-61 (16v19-17r1), 62 (17r2), 80 (17r20-21), 100 (17v15-16).

2.1.5. Karşılaştırma Bağlantısı

Karşılaştırma bağlantısında birbirine zıt kavramların veya eylemlerin karşıtlıkları vurgulanır (Özdemir ve Kuram 2023: 29). Karşıtlık bağlantısının aksine bu bağlantıda *çatışma* yoktur. Doğrudan doğruya benzerlik ve farklılıklar ifade edilerek anlatımı güçlendirmek amaçlanır (Lülecî 2018: 128).

"Kâbîl aydı: bu maña karındaş bolur êrse ol hem karındaş bolur, tēp söz talaşdı êrse Âdem aydı: andağ êrse êkegü kurbân kılın, kayunuznıñ kurbânını kabûl bolsa İklimâni ol alsun, tēdi." (11/ 15v8-10) Kabil, bu bana kardeş olursa o da kardeş olur diye münakaşa edince Âdem, öyleyse ikiniz Allah'a kurban verin, hanginizin kurbanı kabul olursa İklima'yı o alsın, dedi.

Şeriata göre Kabil'in Habil ile doğan Ebuda ile evlenmesi gerekir, Habil'in de İklima ile. Ancak Kabil, İklima bana kardeş oluyorsa Ebuda da kardeş oluyor, diyerek karşı çıkar. Bu ifadesiyle İklima ve Ebuda'nın kendisiyle olan ilişkisini karşılaştırmış olur.

“Hābīl koy küderür erdi, bir uluğ semüz koy keltürüp adaqlarını bağladı, kurbān kılur yerde koğdı. Kābīl tarıgçı erdi, buğday ormuş erdi, bir bağ çöplüg buğdayını keltürdi, kurbān kılur yerde koğdı.” (12-13/ 15v10-12) Habil koyun güderdi, bir büyük semiz koyun getirip ayaklarını bağladı, kurban edeceği yere koydu. Kabil çiftçiydi, buğday biçmişti, bir bağ saplı buğdayı getirdi, kurban edeceği yere koydu.

Allah’a kurban sunacakları zaman Habil ve Kabil’in meslekleri karşılaştırılmıştır.

Metinde ayrıca 14 (15v13), 85 (17v2-3) ve 88. (17v5-6) cümlelerde karşılaştırma bağlantısı izlenir.

2.1.6. Karşıtlık Bağlantısı

Bu ilişki türüne başvurularak metinde nesnel bir anlatım sağlanır ve okurun verilmek istenen mesajı onaylaması hedeflenir (Yılmaz 2019: 39).

“Kaçan Kābīl toğdı erse anıñ birle bir kız toğdı ğāyet körklüg, İklīmā atlıg. Ėki yılda kēdin Hābīl toğdı, anıñ birle toğğan kız ğāyet körksüz erdi Ebūdā atlıg.” (6-7/ 15v3-5) “Kabil doğduğunda onunla bir kız doğdu çok güzel, İklima adlı. İki yıl sonra Habil doğdu, onunla doğan kız çok çirkindi, Ebuda adlı.”

Kabil ile doğan İklima’nın güzelliğine ve Habil’le doğan Ebuda’nın çirkinliğine vurgu yapılmıştır. Açıkça söylenmese de bu, Kabil’in İklima ile evlenmek istemesinde ve bu uğurda kardeşini öldürmeyi göze almasında önemli bir etkidir.

“Hābīl koy küderür erdi, bir uluğ semüz koy keltürüp adaqlarını bağladı, kurbān kılur yerde koğdı. Kābīl tarıgçı erdi, buğday ormuş erdi, bir bağ çöplüg buğdayını keltürdi, kurbān kılur yerde koğdı.” (12-13/ 15v10-12) Habil koyun güderdi, bir büyük semiz koyun getirip ayaklarını bağladı, kurban edeceği yere koydu. Kabil çiftçiydi, buğday biçmişti, bir bağ saplı buğdayı getirdi, kurban edeceği yere koydu.

Çoban Habil Allah’a “semüz koy” eti, yağı çok olan koyun kurban verirken seçiminde özenlidir. Çiftçi Kabil ise “bir bağ çöplüg buğday” bir bağ saplı buğday getirirken seçiminde özensizdir. Koyunun semiz, buğdayın işlenmemiş ve saplı oluşu imgesel bir karşıtlık meydana getirir.

Metinde ayrıca şu cümlelerde karşıtlık bağlantısı izlenir: 39-42 (16r17-20), 58-60 (16v19-17r1).

2.2. Bütünsel Tutarlılık İlişkileri

Bölümsel tutarlılık için metindeki cümleler arasındaki mantık ilişkileri incelenirken bütünsel tutarlılıkta metnin geneline odaklanılır. Metin cümlelerin art arda gelmesi ile oluşan bir bütündür. Ancak cümlelerin kuruluşunu ve art arda sıralanış şekillerini temelde metnin işlevi ve konusu belirler. İşlevi ve konusu olmayan bir metinden söz edilemez.

Çalışmalarda bütünsel tutarlılık için araştırmacılar farklı özelliklere odaklanmışlardır. İşlev, başlık, konu, içerik şeması, konu değişimi belirleyicileri, konu tümcesi / ana düşünce tümcesi, biçim, özet, anlatıcı bakış açısı vb. (Dilidüzgün 2017; Torusdağ ve Aydın 2020; Özkan 2022) bütünsel tutarlılıkta odaklanılan başlıklardır.

Bu çalışmada Habil ve Kabil kıssasının işlevi, başlığı, konusu, konu değişimi belirleyicileri ve anlatıcı bakış açısı bütünsel tutarlılık açısından değerlendirilecektir.

2.2.1. İşlev

Metin üreticisi, metniyle metin çözücü üzerinde bir etki bırakmayı amaçlar. Bu da metinleri, bir niyete göre düzenlenmiş belli ölçütler ile bilişsel işlemlerin birbiriyle etkileşimi sonucunda ortaya çıkan ve temel dilsel özelliği *süreklilik* (Fr. *continuité*) olarak gösteren ürünler yapar (Günay 2017: 128). Bir metnin işlevi “bilgi vermek, düşündürmek, bir olayı anlatmak, eğlendirmek, heyecanlandırmak, belli tutum ve düşünce gelişimini, değişimini sağlamak, betimlemek, kanıtlamak, eleştirmek ya da bir öneride bulunmak” olabilir (Torusdağ ve Aydın 2020: 188).

Habil ve Kabil kıssasının yer aldığı Kisasü'l-Enbiyâ'nın yazılış amacı yazar Rabgûzî tarafından eserde açıkça söylenmiştir. Müellife gelen bir ulak, çok rağbet edilen peygamber kıssalarını her yerde bulmanın mümkün olduğunu ancak hepsinde kusur bulunduğunu, Rabgûzî'nin kaleminden dökülecek bir eserin onlar için okunmaya değer olacağı mesajını iletir. Rabgûzî, eserini bu mesaj üzerine yazmaya başlamıştır:

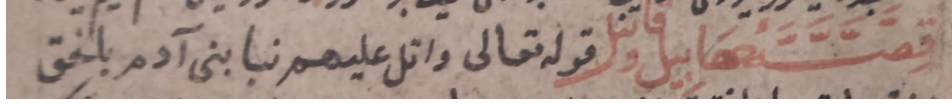
“Tārîḥ yeti yüz tokuzda it yılın evvelinde kâşid yetlür kim: peygâmbەرler kıssalarına ğâyet raġbetimiz bar, tegme yerde ol kitabet tapılır ammâ ba'zısı saķıṡm ve ba'zısı nâ-müstakıṡm bir ançası mükerrer, bir ançası mu'teber, bireriniñ sözleri kesük, bireriniñ maķşûdları öksük. İmdi senin deheniñdin çıkķan, kalemüñdin akķan kitâb ma senin 'ibâret ma senin bolup bizge Kıssaü'l-Enbiyâ bolsa okumakķa kereklig, okumakķa yaraġlıġ bolġay êrdi tēp iltimas yanlıġ işâret boldı êrse egerçi özüñizni ol işke lâyıķ, ol 'amelge muvâfık êrmesin bilmiş êrken öziñi aġırlap nefis saķlamış bolup bu aġır işke yüz evüirdük. Taḡrı 'azze ve celledin tamâm bolġunça tevfiķ tilep kitâb başladuk. Munda maķşûd peygâmbەر kıssaları êrdi.” (Rabgûzî 2019a: 2v13-21). Yedi yüz dokuz tarihinde, it yılının öncesinde ulak ulaşır ki: Peygamber kıssalarına çok raġbetimiz var, her yerde o metin bulunur ama bazısı bozuk ve bazısı yanlış, bir kısmı tekrara düşmüş, bir kısmı güvenilir, bazılarının sözleri kesik bazılarının amacı eksik. Şimdi senin aġzından çıkan, kaleminden akan kitap da senin açıklama da senin olup bize Kisasü'l-Enbiyâ olsa okunması gerekli ve yararlı olacaktı diye talep gelince her ne kadar kendimizin o işe layık, o çalışmaya uygun olmadığını bilsek de kendine değer verip nefsinizi gizlemiş olup bu aġır işe niyet ettik. Allah'tan (kitap) tamamlanuncaya kadar yardım isteyip kitaba başladık. Bunda amaç peygâmbەر kıssalarıydı.

Habil ve Kabil kıssası bu eserde yer alan kıssalardan yalnızca biridir. Âdem ve Havva'nın çocukları olmalarının yanı sıra yeryüzündeki ilk katil ve maktul olmaları,

Habil ve Kabil'i peygamber kıssaları içerisinde önemli bir yere koyar. Yeryüzünde insanoğlunun günahlarının başlangıcını da bu kıssada bulmak mümkündür çünkü kıssaya göre yeryüzündeki bütün günahlar Kabil'den kalmıştır.

2.2.2. Başlık

Başlık bir metnin okuru karşılayan ilk parçasıdır. Van Dijk ve Kintsch'e göre (1983: 53) büyük ölçekli yapının en üst düzeyde basit bir şekilde ifade edilmesidir (Torusdağ ve Aydın 2020: 190). Metindeki tüm yönleri ayrıntılı olarak belirtmeden metnin içeriğiyle ilgili kısa ve yoğunlaşmış bir bilgi vererek "bilgilendirme işlevi" gören başlık, okurda metni okuma isteği uyandırarak "çağrı işlevi" de görür. Metne verilen başlığın doğru olması metnin yapısının ve anlamının çözümlenebildiğini gösterir (Torusdağ ve Aydın 2020: 191).

Görsel 1: "Kıssa-i Hâbîl ve Kâbîl" (Rabgûzî 2019b: 15r17)

Görsel 1'de görüldüğü üzere kıssasının başlığı metinde kırmızı kalemle "*Kıssa-i Hâbîl ve Kâbîl*" *Habil ve Kabil Kıssası* şeklinde yer almıştır. Anlatıda yer alan iki metin kişinin adı doğrudan başlıkta yer alır. Bu kişiler metindeki ana karakterlerdir denilebilir çünkü çatışma onlar, bilhassa Kabil, üzerinde kurulmuştur.

2.2.3. Konu

Konu metinde çeşitli boyutlarda ortaya çıkar. Cümlelerin, paragrafların/bölümlerin ve metnin kendi konusu vardır. Cümle ve bölümlerde beliren alt konular, metnin ana konusuna yönelik destekleyici düşüncelerdir (Keçik ve Subaşı 2004: 33). Metnin konusunu cümlelerin ve bölümlerin anlamlarının toplamından ziyade bunların arasındaki bağlantılardan doğan bütünsel anlam oluşturur (Torusdağ ve Aydın 2020: 193).

Habil ve Kabil kıssasında çok sayıda alt konunun olduğunu söylemek mümkündür. Metnin ana konusu ise Âdem ve Havva'nın çocuğu olan Kabil'in hem evleneceği kadın hem de iktidar hırsı yüzünden, İblis'in de kandırmasıyla, kardeşi Habil'i öldürerek yeryüzündeki ilk cinayeti işlemesi; evlenmek istediği kızı alıp başka yere göç ederek müritleri olan bir sapkına dönüşmesi ve ölümüne dair iki rivayettir.

2.2.4. Konu Değişimi Belirleyicileri

Her metinde ana konuya hizmet eden alt konular vardır. Alt konular arasındaki geçişin yüzey yapıda yaygın bilinen bir görünümü, paragraf girintisi ya da söylemde

bir duraklamadır. Bunların yanı sıra değişen metin kişileri (yeni metin kişinin tanıtılması ya da daha önce var olanın tekrar dâhil edilmesi); yerler (*Amsterdam'da...*); zamanlar (*ertesi gün, ertesi yıl*); nesneler; olası evrenler/dünyalar (*rüyamda...*); bakış açısı ya da metin çerçevesi/senaryo (bu kıssa için rivayetler ve metin çerçevesi), yeni bir alt konuya geçileceğini gösteren somut veriler olarak kendini gösterir. Alt konular arasındaki geçişin bağlaçlarla sağlanması da mümkündür. Bölümlerin başında *ancak, bunun aksine, ayrıca* gibi bağlaçlar yer alabilir. Bu bağlaçlar aynı zamanda cümleler ya da bölümler arasında sebep-sonuç, amaç-sonuç, karşıtlık gibi bağlantıları da destekleyerek bölüm tutarlılığını sağlar. Bu durumda yeni bölümün önceki bölüm ile bağlantısı devam edecektir (Van Dijk ve Kintsch 1983: 204).

Birden fazla konu değişimi belirleyicisi bir arada bulunabilir. Kıssadaki konu değişimi belirleyicileri ve yer aldıkları cümleler şu şekilde tespit edilmiştir:

Tablo 1: Habil ve Kabil kıssasında konu değişimi belirleyicileri

Cümle	Paragraf	Metin Kişisi	Mekân	Zaman	Nesne	Rivayet/ Metin Çerçevesi	Bağlaçlar
4-5 (15r21-15v1)	X	X		X		X	
8 (15v5-6)				X			
12 (15v10-11)	X						
15 (15v14-16)		X					
18 (15v18-19)			X	X			
23 (16r1-2)		X	X				
26-27 (16r3)	X	X		X		X	
28 (16r6-7)	X	X		X			

31 (16r8-10)		X			X		X
33 (16r11-12)		X		X			
34-35 (16r15-16)	X	X				X	
39 (16r17-18)		X		X			X
43 (16r21)	X			X	X		X
45 (16v1-2)		X		X			X
52 (16v6-7)					X		X
54 (16v9)		X		X			
56 (16v10)						X	
57-58 (16v18-20)	X	X		X		X	
62 (17r2)		X		X			X
63 (17r3-4)		X					
64 (17r4)				X			
65 (17r4-6)		X	X	X			X
71-72 (17r11-13)	X	X	X	X		X	X
74 (17r14)		X		X			
78 (17r18-20)	X	X		X			
79-80 (17r20-21)	X	X			X	X	X
96 (17v10-13)		X					
100 (17v15-16)		X					

Metne konu değişimi belirleyicileriyle dâhil edilen her bir alt konu sayesinde anlatıcı esas konuyu açıklar, örneklendirir, destekler ya da geliştirir ve böylece metnin büyük yapısına katkı sağlar (Özkan 2022: 352). Açılan alt konunun tamamlanmaması ise metnin tutarlılığına zarar verir. Kıssadaki 26. (16r3) cümlede “*Haberde keliür:*” denilerek paragraf değişimi ve yeni bir rivayetin haberi ile konu geçişi yapılmıştır. Ancak devamında Muhammed peygambere ait cümlelerin yalnızca Arapçası verildiği için konu tamamlanmamıştır. Yine 56. (16v10) cümlede “*Ol şî'r bu turur*” cümlesiyle metin çerçevesinin değişeceği bildirilmiştir. Yeryüzündeki ilk şiir olup Âdem'in Habil için tuttuğu yası anlatması beklenen şiirin yalnızca Arapçası verilerek konu yarım bırakılmıştır.

2.2.5. Anlatıcı Bakış Açısı/Odaklayım

Metnin kim tarafından anlatıldığını, anlatıdaki olayların okuyucuya kimin gözüyle ve ağzıyla yani bakış açısıyla aktarıldığını ifade eden kavram *odaklayım*dır (Torusdağ ve Aydın 2020: 132). Metin çözücü, metni anlatıcının görüş biçimiyle algılayıp yorumlar. Anlatıcının kim olduğunun bilinmesi metnin çözümlenmesine ı ışık tutacaktır. Bir anlatının olayın dışındaki, olayı izleyen ya da olayda bulunan bir kişi tarafından anlatılması olayın nitelik ve nicelikleri hakkında bilgi verecek, metin çözücüye çeşitli çıkarımlarda bulunma imkânı sunacaktır (Torusdağ ve Aydın 2020: 239).

Kısasü'l Enbiyâ'da anlatıcı, eserin yazarı Rabgûzî'dir. Bunu eserin çeşitli yerlerinde (Rabgûzî 2019a: 2r17-2v2; 249v1, 15) dile getirir. Eser kıssalardan, kıssalar ise çeşitli haber ve rivayetlerden meydana gelmiştir. Rabgûzî'nin görevi bu haber ve rivayetleri aktarmaktır. Öyle ki bir olayla ilgili birden fazla rivayet olabilir, anlatıcı işittiği bu rivayetleri aynı kıssa içerisinde verebileceği gibi bir kıssada aktardığı olayı bir diğer kıssada farklı aktarabilir. Bakıldığında bu durum bir metin için tutarlılık sorunu olarak görülebilir çünkü eski bilgi ve yeni bilgi arasında örtüşmeyen noktalar olacaktır. Kısasü'l Enbiyâ'da bunun çok sayıda örneğini bulmak mümkündür. Örneğin Habil ve Kabil kıssasında Kabil'in ölümü için iki ayrı rivayete yer verilmiştir.

Anlatıcının metinle arasındaki ilişkiye bağlı olarak üç tür odaklayımdan söz edilir. *Sıfır odaklayım*, diğer adıyla sınırsız bakış açısı, her şeyi bilen her şeyi gören bir anlatıcının bakış açısıdır. *Dış odaklayım*da anlatıcı olayların dışındadır. Gördüğü ve duyduğu şeyleri nesnel bir biçimde anlatır ve betimler, bunlar hakkında yorum yapmaz. Sınırlı bakış açısı olarak da adlandırılan *iç odaklayım*da olaylar, bir metin kişinin gözlerinden anlatılır (Eziler Kıran ve Kıran 2021: 242-245).

Habil ve Kabil kıssasının bakış açısı dış odaklayımdır. Anlatıcı metinde “*Haberde keliür*” (26), “*Ulemâlar aymışlar*” (34/ 16r14), “*Rivâyetde andağ keliür*” (57/ 16v18-19), “*Aymışlar*” (71/ 17r11), “*Takı haberde andağ keliür*” (79/ 17r20) ifadelerini kullanarak işittiği rivayetleri ve haberleri aktarır. Bunlar hakkında yorumda bulunmaz. Dış

odaklayımda anlatıcı kendi duygularını, izlenimlerini, niyetlerini, düşüncelerini ve metin kişilerinin niyetlerini belirtmez ya da belirtmez. Bunlar metin kişilerinin yüzlerinden ve yaptıkları eylemlerden okunur. Olaylara ve olaylar arasındaki bağlantılara dair yorumlar yapmaz. Yansız bir şekilde olayları aktarır; iyi-kötü, doğru-yanlış ayırımına gitmez (Günay 2017: 147-148).

SONUÇ

Çalışmada Habil ve Kabil kıssasının metin dil bilimsel tutarlılık görünümü bölümsel ve bütüncül tutarlılık başlıklarında değerlendirilmiştir. Bölümsel tutarlılıkta metindeki özelleştirme, genelleştirme, neden-sonuç, amaç-sonuç, karşılaştırma ve karşıtlık bağlantıları tespit edilmiş; tespit edilen bağlantılar metindeki anlamın kuruluşuna etkileri bakımından yorumlanmıştır.

Bunlardan özellikle neden-sonuç ve amaç-sonuç bağlantılarının açıklanmasında metin çözücünün dünya bilgisinin önemli yer tuttuğu görülür. Metin yazarı her iki bağlantı türünde de sezdirimlere başvurmuştur. Metindeki bir olay, durum ya da kararın hangi neden ya da amaçla gerçekleştiği, yani hangi neden ya da amacın sonucu olduğu, metin bağlamından ve dış dünya bilgisinden hareketle çıkarılabilmektedir. Kıssada Kabil'in yaptığı eylemlerde hem İblis'in hem de Allah'ın amaçlı yönlendirmeleri söz konusudur. İblis'in ve Allah'ın metinde söylenmeyen özelliklerini, niyetlerini ve amaçlarını sahip olunan dış dünya bilgisiyle tamamlamak mümkündür.

Diğer yandan yazım sürecinde metin yazarının birtakım tercihlerinin metindeki anlamsal-mantıksal bağlantıların kuruluşunu engellediği görülür. Bütün olarak Kısasü'l-Enbiyâ, içerisinde çok sayıda Arapça ayet, hadis, şiir, cümle ve benzerini barındırır. Habil ve Kabil kıssasında da çok sayıda Harezmi Türkçesine çevrilmemiş Arapça alıntı yer alır. Bu cümlelerin bir kısmı metindeki anlamsal-mantıksal akışı bozmaz; anlamı tamamlamak için bağlamı değerlendirmek ya da çıkarsama yapmak mümkündür. Bir kısmı ise anlamı tümüyle bulanıklaştırarak metin çözücünün zihinsel yetilerini de engeller. Bunlar metnin bölümsel tutarlılığına zarar vermiştir. 65-67. (17r4-9) cümleler arasındaki mantıksal bağı zayıflatan, cehennemliklerin İblis ve Kabil'i isteme sebeplerinin Harezmi Türkçesine çevrilmeyen 41/Fussilet suresi 29. ayetten alıntılanan cümlede gizli olmasıdır. Aynı şekilde 69-70. (17r9-11) cümlelerde cehennemliklerin umutsuz olmalarının nedeni Arapça verilen bir başka alıntıda gizlidir. Metin çözücünün metni tam olarak çözümleyebilmesi, metnin eksiksiz olarak çözücüye ulaşması ile mümkündür. Burada metnin çözümlenmesini önleyen semantik bir faktör söz konusudur.

Bütüncül tutarlılıkta metnin işlevi, başlığı, konusu, konu değişimi belirleyicileri ve anlatıcı bakış açısı/odaklayımı değerlendirilmiştir. Metindeki olay örgüsü çizgisel

olmayıp sık sık geçmişten ve gelecekte rivayetler ve haberler aktarılmıştır. Bu da çok sayıda alt konunun varlığı ile sonuçlanmıştır. Metinde alt konulara geçiş paragraf, metin kişisi, mekân, zaman, nesne, rivayet/ metin çerçevesi değişimleri ve bağlaçlarla sağlanmıştır. Konu değişimlerini somut verilerin yanında dış dünya bilgisiyle de takip etmek mümkündür. Söz gelimi 72 (17r11-13) ve 74. (17r14) cümleler arasındaki zaman değişimi açıkça söylenmez ancak İklima ile Yemen'e giden Kâbil'in âmâ bir oğlu ve onun da yine bir oğlu olduğu bilgisi, metin çözücüyü zaman atlaması yaşandığını gösterir.

Bütüncül tutarlılık açısından metnin başlığı, konu ve işleve uygun olarak seçilmiş; konu, eserin işlevine uygun olarak işlenmiştir, denilebilir. Rabgûzî, Hâbil ve Kâbil kıssasını yazarken çok farklı kaynaklardan faydalanmış, metni zenginleştirmek ve tekdüzeliğinden kurtarmak adına salt olay örgüsünü vermeyip sık sık Kur'an'daki ilişkili olaylara gönderim yapmıştır. Bununla birlikte metinde açılan her alt konunun anlamını ve akıştaki görevini tamamladığını söylemek zordur. Alt konuların tamamlanmayış sebebi yine metindeki Arapça alıntılardır. 26. (16r3) cümlede “*Haberde kelür*” denilerek konu geçişi yapılmış, devamında Muhammed peygamberin cümlelerinin yalnızca Arapçası verilmiştir. Yine 56. (16v10) cümlede “*Ol şî'r bu turur*” denilerek yeryüzündeki ilk şiir Arapça olarak alıntılanmıştır. Metnin bu kısımlarında anlamı tamamlamak için bağlamdan faydalanmak ya da sezdirimlerden çıkarsama yapmak dahi mümkün değildir.

Tüm bu tespitlerden hareketle büyük oranda tutarlı bir görünüm sergileyen metnin anlamsal-mantıksal kuruluşuna zarar veren birtakım kusurlarının olduğunu söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- AYATA ŞENÖZ, C. (2005). *Metindilbilim ve Türkçe*. İstanbul: Multilingual.
- AYDEMİR, A. (2019). *Tefsirde İsrâiliyyat*, İstanbul: Beyan Yayınları.
- BALYEMEZ, S. (2011). *Dede Korkut Hikâyeleri'nin Metin Dil Bilimsel Yapısı*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BEAUGRANDE, R. A. De, DRESSLER, W. (1981). *Introduction to Text Linguistics*. London: Longman. (2002 dijital versiyonu: <https://parhamti.com/wp-content/uploads/2023/07/Introduction-to-Text-Linguistics.pdf/> (16.05.2025)).
- DİLİDÜZGÜN, Ş. (2017). *Metindilbilim ve Türkçe Öğretimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- ERŞAHİN, S. (2003). “Türklerin Hz. Muhammed Hakkındaki İlk Bilgi Kaynaklarından Kısas-ı Enbiyalar: Kısas-ı Rabguzi Örneği”. *Diyanet İlmî Dergi Peygamberimiz Hz. Muhammed (Özel Sayı)*: 197-224.
- EZİLER KIRAN, A., KIRAN, Z. (2021). *Yazınsal Okuma Süreçleri* (Güncellenmiş 5. Baskı). Ankara: Seçkin.
- GÜNAY, D. (2017). *Metin Bilgisi*. İstanbul: Papatya Yayıncılık Eğitim.
- HALLIDAY, M. A. K., HASAN, R. (1976). *Cohesion in English*. London: Longman.

- HARMAN, Ö. F. (1996). "Hâbil ve Kâbil". TDV İslâm Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/habil-ve-kabil>. (03.02.2025).
- KARAAĞAÇ, G. (2018). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KARATAŞ, A. (2013), "Türk-İslam Kültür ve Edebiyatında Kısa-ı Enbiyâ Türü". *Diyanet İlmî Dergi*, 49/3: 113-126.
- KEÇİK, İ., SUBAŞI UZUN, L. (2004). *Türkçe Yazılı ve Sözlü Anlatım*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kur'an-ı Kerim Meâli* (2011). (haz. Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- LÜLECİ, M. (2018). *Dile Gelen Metin Türk Edebiyatına Dilbilimsel Bir Yaklaşım*. Ankara: Grafiker.
- ÖZDEMİR, S., KURAM, K. (2023). *Yabancılar Türkçe Öğretiminde Metindilbilimden Yararlanma*. Çanakkale: Paradigma Akademi.
- ÖZKAN, E. (2022). *Nehcü'l-Ferâid Üzerine Metindilbilimsel Bir İnceleme (1. Bap)*. Çanakkale: Paradigma Akademi.
- ÖZTÜRK, M. (2015). *Kıssaların Dili*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Perplexity AI*, <https://www.perplexity.ai/>. (10.05.2025).
- RABGÜZİ (2019a). *Kıssaü'l-Enbiyâ (Peygamber Kıssaları) Giriş-Metin-Dizin (C. 1)* (haz. Aysu Ata). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- RABGÜZİ (2019b). *Kıssaü'l-Enbiyâ (Peygamber Kıssaları) Tıpkıbasım (C. 2)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- SAYI, A. (1995). "Kur'an'da Kıssa Kavramı Üzerine", *D. E. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IX: 145-196.
- SOMUNCU, M. (2021). *Süheyl ü Nebahâr'ın Metin Dilbilimsel Yapısı*. İstanbul: Kriter.
- SUBAŞI UZUN, L. (1995). *Orhon Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı*, Ankara: Simurg.
- TDK (2023). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tevrat'ın İlk Bölümü-Yaratılış* (2023). İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları.
- TORUSDAĞ, G., AYDIN, İ. (2020). *Metindilbilim ve Örnek Metin Çözümlemeleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- ÜNLÜ, S. (2013). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Kitabevi.
- VAN DIJK, T. A. (1972). *Some Aspects of Text Grammars*. The Hague-Paris.
- VAN DIJK, T. A. (1980). *Macrostructures*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- VAN DIJK, T. A., KINTSCH, W. (1983). *Strategies of Discourse Comprehension*. New York: Academic Press.
- YILMAZ, E. (2019). *Uygulamalı Metin Bilgisi*. Ankara: Pegem Akademi.

Ek 1.

KISSA-i HABİL VE KABİL⁸

(...) (5/ Mâ'ide 27) ya'nî İdi yarlıkar: ey Muhammed onların üze Âdemniñ eki oğlanlarının sözini ol oğurda kim qurbân kıldılar, biriniñ qurbânı qabûl boldı, biriniñ qabûl bolmadı. (1/ 15r18-20) İmdi men seni öltürür-men, tedi. (2/ 15r20) Ol aydı: kim sakınuq qorqar érse anıñ qurbânını qabûl kılar, tedi. (3/ 15r21)

Ol kıssa bu turur: (4/ 15r21) Âdemniñ soñ toğğan oğlanlarında ér oğlğa 'Abdü'l-Muğays atadı, kızğa Emetü'l-Mağyır. (5/ 15v1) (...) Kaçan Kâbil toğdı érse anıñ birle bir kız toğdı ğâyet körklüg, İklîmâ atlıg. (6/ 15v3-4) Eki yılda kedin Hâbil toğdı, anıñ birle toğğan kız ğâyet körksüz érdi Ebüdâ atlıg. (7/ 15v4-5) Âdem öz şer'atine Kâbil birle toğğan kızını Hâbilğa bérür boldı. (8/ 15v5-6) Hâbil birle toğğan kızını Kâbilğa bérür boldı érse Kâbil unamadı, meniñ birle toğğan kızını alur-men, tedi. (9/ 15v6-7) Âdem aydı: şer'at andağ érmez. (10/ 15v7-8) Kâbil aydı: bu maña qarındaş bolur érse ol hem qarındaş bolur, tıp söz talaşdı érse Âdem aydı: andağ érse ekegü qurbân kılın, qayunıñ qurbânını qabûl bolsa İklîmâni ol alsun, tedi. (11/ 15v8-10)

Hâbil koy küderür érdi, bir uluğ semüz koy keltürüp adaqlarını bağladı, qurbân kılur yerde qoğdı. (12/ 15v10-11) Kâbil tarıgçı érdi, buğday ormış érdi, bir bağ çöplüg buğdayını keltürdi, qurbân kılur yerde qoğdı. (13/ 15v11-12) Kökdin ot indi, Hâbilniñ qurbânını köyürdi, Kâbilniñ tégresiğa yawumadı. (14/ 15v13) İblîs kelip Kâbilğa aydı: Hâbil qurbânı anıñ üçün qabûl kılındı ki Mevlî 'azze ve celle hâzretinde anıñ 'izzeti ve qurbı bar, atar Âdem yime anı sewer, taqı Âdemniñ tileki ol bu yer hâlifeliğın Hâbilğa bérse tıp. (15/ 15v14-16) Kâbilniñ öwkese keldi, aydı: Men Hâbilni öltüreyin, kız yime hâlifelik yime maña kalsun, tıp. (16/ 15v16-17) Kâbil Hâbilni öltürmekke oğradı, neteg öltürgünü bilmes érdi. (17/ 15v17-18) Bir kün yâbânda İblîsni kördi, Âdem şüreti üze bir kuş tutup barur. (18/ 15v18-19) Bir taş qoğdı, kuşını taş tepesiñe qoğdı taqı yana bir taş birle yençdi. (19/ 15v19-20) Kâbil anı körüp öltürmek öğrendi. (20/ 15v20) Kâbil Hâbilğa mên seni öltürür-men, tedi. (21/ 15v20-21) Hâbil aydı: men saña katılmaz-men, İdi 'azze ve celledin qorqar-men. (22/ 15v21) (...) (5/Mâide 28) Hâbil kum tepesinde yatıp uğıyur érdi. (23/ 16r1-2) Bir taş birle urup öltürdi. (24/ 16r1-2) Kıyâmetğa tégi kişi öltürmek kan tökmek Kâbildin ta'lîm kaldı. (25/ 16r2-3)

Ĥaberde kelür: (26/ 16r3) Peyğamberimiz Muhammedü'l-Muştafâ 'aleyhi's-selâm yarlıkar: (27/ 16r3) (...)

Kâbil, Hâbilni öltürmişde yegirmi yaşar érdi. (28/ 16r6-7) Kuş kırtlar Hâbilni yegeli oğradı. (29/ 16r7) Kâbil Hâbilni bir kapğa sokup arkasıñğa kötrüp yörür érdi. (30/ 16r7-8) Ançada Tanrı fermânı birle eki karğa keldi, bir biri birle uruşdılar, biri birini öltürdi, tirig kalğan karğa tumşuğı birle yerni kazdı, ol ölüğ karğanı kömdi. (31/ 16r8-10) Kâbil anı kördi aydur: meniñ karğa çaklıg 'aqlım yok ermiş tıp ökündi. (32/ 16r10-11) Tanrı 'azze ve celle ol hâlden Muhammed Muştafâ 'aleyhi's-selâmğa ĥaber bérdi. (33/ 16r11-12) Kavlulu ta'âlâ (...) (5/ Mâide 31)

'Ulemâlar aymışlar: (34/ 16r14) Kâbilniñ ökünçü Hâbilni öltürmiş üçün érmez érdi, öltürmişine ökünse tevbe kılğay érdi. (35/ 16r14-15) Kâbil bolmağay érdi. (36/ 16r16)

Ökünç ol erdi ölügni yerge kömgüsün bilmes erdi. (37/ 16r16) Arkasınga kötürgen için ökündi. (38/ 16r17) Kaçan Âdem hacge barur boldı erse Hâbilni kökke tapşurdı, men kelginçe saklağıl tēp. (39/ 16r17-18) Qabul kılmağı. (40/ 16r18) Yerge ‘arza kıldı, qabul kılmağı, tağlar qabul kılmağı. (41/ 16r18-19) Qabıl qabul kıldı, emānetge hıyānet kıldı, öltürdi. (42/ 16r19-20) Kile zālike: *Qavluhu ta’ālā* (...) (33/ Ahzāb 72)

Qabıl Hâbilni öltürdi erse yeti tün kün yer teprendi. (43/ 16r21) Hâbilniñ kanı yerge suw siner tēg sinđi. (44/ 16r21-16v1) Yana Âdem hacdın yanıp keldi erse oğlanları kamuğ karşı keldiler. (45/ 16v1-2) Hâbilni körmēdi, sordı: Hâbil kayda? tēp. (46/ 16v2) Qabıl aydı: Hâbilniñ koyları meniñ aşılkımğa kirmiş erdi, andın ötrü uwtanıp kelmes. (47/ 16v2-3) Âdem aydı: Sen mundağ tēyür-sen ammā Hâbilniñ kanı yerde ıñranu turur. (48/ 16v3-4) Qabıl aydı: (...) (49/ 16v4-5) Âdem aydı: Tañrı la’neti ol yerge kim Hâbilniñ kanı tōküldi, bu kün taşqaru çıqarmasa. (50/ 16v5-6) Hâbil kanı yer yüzine qaynayu çığdı. (51/ 16v6) Ol kündin berü akar yerge sinmez boldı. (52/ 16v6-7) Ol yerde aq tiken birle yulğun ündi, tebiz boldı, yābān kuş kurtlar kaçıp tağlarğa kirdiler, qarındaş qarındaş üze şefkati kılmağı tēp. (53/ 16v7-9) Âdem birle Havvā telim yığladılar, Âdem ta’ziyet tutup bu şi’rni aydı. (54/ 16v9) Yer yüzinde evvel şi’r ayđan Âdem erdi. (55/ 16v10) Ol şi’r bu turur: (56/ 16v10) (...)

Rivāyetde andağ kelür: (57/ 16v18-19) Qabıl Hâbilni öltürdi erse İblīs kelip Qabılğa sözledi: Mevlī ta’ālā nē için seniñ kurbānıñnı qabul kılmağı? (58/ 16v19-20) Anıñ için kim sen otğa tapunmaz-sen, butğa tapunmaz-sen, hamr içmez-sen, ün ötgürmez-sen. (59/ 16v20-21) Hâbil bu kamuğnı işler erdi. (60/ 16v21-17r1) Anda kedin Qabıl hamr içdi, butğa tapundı, otğa tapundı, ünler ötgürü başladı. (61/ 17r1) Âdem bildi erse Qabılni ol işlerdin yığmak için kırk min er idđı. (62/ 17r2) Kelip Qabılni kördiler, ol ünler işitdiler, kamuğı mürted boldı, Qabıl birle andağuq kaldılar. (63/ 17r3-4) Bu kün kamuğ ma’şiyetler kıyāmetge tēgi Qabıldin kaldı. (64/ 17r4) Kaçan kıyāmet küni bolsa İdi ‘azze ve celle tamuğluğlarını tamuğğa kiwürse öz hāllerin körüp Mevlī ‘azze ve celleğa yalwarıp ayđaylar. (65/ 17r4-6) *Qavluhu ta’ālā, haberan ‘anhum*: (...) (41/Fussilet 29) Murād ol ekeğüdin İblīs tağı Qabıl turur. (66/ 17r7-8) Ol hālde hitāb kelgey: Ey İblīs tamuğluğklar seni isteyürler. (67/ 17r8-9) İblīs ayđay: Men me olarnı tileyür-men. (68/ 17r9) Mevlī ‘azze ve celle tamuğ içinde otdın bir minber urdurğay, İblīs ol minberge ağğay tağı ayđay: (69/ 17r9-10) (...) Tamuđluđklar andın cevāb aytu bilmegeyler, kamuğ nevmid bolğaylar. (70/ 17r11)

Aymuşlar: (71/ 17r11) Kaçan Qabıl Hâbilni öltürdi erse İklīmānıñ elgin tutup Yemen vilāyetinğa bardı, anda otğa tapunu başladılar. (72/ 17r11-13) Âdem oğlanlarındın kim anda keçer bolsa bir taş atar erdi. (73/ 17r13-14) Bir oğlı boldı, közsüz, anıñ yime bir oğlı boldı. (74/ 17r14) Qabıl katınğa keldiler. (75/ 17r14) Ol oğlan közsüz atasına aydı: Seniñ qarındaşın, bu öltürdi tēp, közsüz bir taş alıp Qabılni tutup öltürdi. (76/ 17r14-16) Ođlan aydı: atañnı nelük öltürdüñ? tēdi erse anı yime bir yaja qaladı, ol oğlan yime öldi, anı körüp yığlayu başladı, aydı: (77/ 17r16-18) (...)

Qabılniñ uruğı üküşreki bu tāmā’ katıda helāk boldılar, kamuğ fesād kılğanlar, hamr içgenler, ün ötgürgenler, otğa tapunğanlar. (78/ 17r18-20)

Tağı haberde andağ kelür: (79/ 17r20) Âdem Mevlīdin tiledi kim yer meniñ erkimde bolsa. (80/ 17r20-21) Yarlığ boldı yerge, Âdem neteg tēse andağ kılğıl, tēp. (81/ 17r21)

Âdem aydı: (...) Ey yêr tutğıl. (82/ 17r21-17v1) Kâbilni aşukına tēgi tutdı. (83/ 17v1) Kâbîl korkdı, aydı: ey ata, raḥm kılğıl. (84/ 17v1-2) Aydı: sen qarındaşıñğa raḥm kılmadıñ, men saña neteg raḥm kılayın, tēdi. (85/ 17v2-3) Yana aydı: (...) (86/ 17v3) Yer Kâbîlni tiziñe tēgi tutdı, yalwardı, aydı: ey ata, sen uçmaḥda yazdıñ érse yalwardıñ İdi sendin keçürdi, tilegil mendin keçürsün. (87/ 17v3-5) Âdem aydı: men öwün buğday yēdim, sen kan kıldıñ, neteg keçürür? (88/ 17v5-6) Yana aydı: (...) (89/ 17v6) Yêr Kâbîlni bêliñe tēgi yutdı. (90/ 17v6) Aydı: ey ata, sen aytur êrdiñ Mevlîñiñ yüz miñ uluğ raḥmeti bar. (91/ 17v6-7) Toksan tokuznu kamuğ 'âlemdağı mü'minlerge bêrgüsi, bir ülüşi dünyâda kamuğ tınlıglarge bêrgüsi, tilegil maña ol bir ülüşidin bêrsün. (92/ 17v7-9) Âdem aydı: sen qarındaşıñğa raḥm kılmadıñ, ol raḥmetdin saña ülüş yok, tēdi. (93/ 17v9-10) Yana aydı: (...) (94/ 17v10) Yêr Kâbîlni boğzına tēgi yutdı. (95/ 17v10) Kâbîl Âdemdin ümîd kēsti, Kâbîl aydı: İlâhî atamdın işitdim seniñ raḥmân raḥîm êki atıñ bar, ol raḥmanlıkıñ birle meni bu 'azâbdın kutğargıl, kutğarmaz êrseñ raḥmân atıñı özündin kitergil, tēdi. (96/ 17v10-13) Âvâz işitildi: Ey Kâbîl men telimlerni 'azabdın kutğargay-men, raḥmân atımnı kitermegey-men. (97/ 17v13-14) Yêrge hitâb keldi: Kâbîlni koğğıl. (98/ 17v14) Mevlî yarlığı birle koğdı. (99/ 17v14-15) Bir ferişte keldi, Tanrı fermânı birle Kâbîlñiñ aḡaḡın tutup yēti yolı marşıḡdın mağribğa tēgi öwürdi, yêrge çaldı, helak boldı. (100/ 17v15-16)

AÇIKLAMALAR

¹ Kur'an'da kıssa sözcüğü yerine *kasas* sözcüğü kullanılmıştır (Sayı 1995: 145).

² Kelime, Yahudi kültürünü ifade ediyor gibi görünür ancak İslam'a ve özellikle tefsire girmiş olan Yahudi, Hristiyan ve diğer dinlere ait kültür kalıntılarıyla, dinin gerek lehine ve gerekse aleyhine uydurulup Muhammed Peygamber'e, onun sahabelerine ve devamındaki nesillere bağlanan her türlü haberi ifade eder. İslam'a yabancı olan her şey İsrailiyyat'tır (Aydemir 2019: 27).

³ Metinde numaralandırma hatası olmuş, 2 ve 3. satırların başlangıç noktası belirtilmemiştir. Tıpkıbasımla karşılaştırıldığında metin hazırlayıcısının ikinci satırı atlattığı ve üçüncü satırı Arapça bir ifadeyle başlattığı ama başlangıç yerini transkripsiyonlu metinde belirtmediği görülür. Karışıklık olmaması adına numaralandırma, tüm metinde bu karşılaştırma uyarınca düzeltilmiştir.

⁴ (Ateşe giren) inkârcılar şöyle derler: "Rabbimiz! Cinlerden ve insanlardan bizi saptıranları bize göster de onları ayaklarımızın altına alalım ki en aşağılıklardan olsunlar" (41/Fussilet 29) (Kur'an-ı Kerim Meâli 2011: 530).

⁵ İblis'in burada söylediği Arapça cümleinin çevirisi "Ben, daha önce beni ortak koşmanızı inkâr ettim" şeklinde olup 14/İbrahim 22'de geçer (Perplexity AI, <https://www.perplexity.ai/> 10.05.2025). Ayete bakıldığında cehennemliklerin umutsuz olma sebebi anlaşılır: "İş bitirilince şeytan da diyecek ki: '...Artık ben sizi kurtaramam, siz de beni kurtaramazsınız. Şüphesiz ben, daha önce sizin, beni Allah'a ortak koşmanızı kabul etmemiştim. Şüphesiz, zalimlere elem dolu bir azap vardır'" (Kur'an-ı Kerim Meâli 2011: 276-277).

⁶ Âdem peygambere secde etmeyi reddeden İblis, âdemoğullarının kozmik kaderinde çok esaslı bir unsurdur. İnsanın çetin imtihanında saptırıcı, ayartıcı bir rol istemiş; Allah da buna müsaade etmiştir (Öztürk 2015: 103).

⁷ Metnin aslında paragraf girintisi yer almadığı için metnin transkripsiyonlu hâlini yayıma hazırlayan Ata'nın verdiği paragraf ayrımları dikkate alınmıştır (Rabgûzî 2019a).

⁸ Metin, Aysu Ata tarafından yayıma hazırlanan *Kısası'l-Enbiyâ (Peygamber Kıssaları)* (1. Cilt), *Giriş-Metin-Dizin* (Rabgûzî 2019a: 15r17-17v16) adlı eserden alınmıştır.

SORUMLU YAZAR CORRESPONDING AUTHOR	ÖĞR. GÖR. HAYRİYE YILMAZ hayriye.yilmaz3@pa.edu.tr
ETİK KURUL İZİNİ ETHICS COMMITTEE APPROVAL	ÇALIŞMADA HERHANGİ BİR ETİK KURUL İZNİNE GEREK YOKTUR. THERE IS NO NEED FOR ANY ETHICAL COMMITTEE APPROVAL FOR THE STUDY.
DESTEKLEYEN KURUM/KURULUŞLAR SUPPORTING-SPONSOR INSTITUTIONS OR ORGANIZATIONS	HERHANGİ BİR KURUM/KURULUŞTAN DESTEK ALINMAMIŞTIR. NO SUPPORT WAS RECEIVED FROM ANY INSTITUTION/ORGANIZATION.
KATKI ORANI AUTHOR CONTRIBUTION PERCENTAGE	BİRİNCİ YAZAR % 80 FIRST AUTHOR İKİNCİ YAZAR % 20 SECOND AUTHOR
ÇIKAR ÇATIŞMASI CONFLICT OF INTEREST	HERHANGİ BİR ÇIKAR ÇATIŞMASI BULUNMAMAKTADIR. THERE IS NO CONFLICT OF INTEREST.
DEĞERLENDİRME ASSESSMENT	İKİ DIŞ HAKEM / ÇİFT TARAFLI KÖRLEME TWO EXTERNAL REFEREES / DOUBLE BLIND
BENZERLİK TARAMASI SIMILARITY SCREENING	DERGİPARK, İNTİHAL.NET ÜZERİNDEN YAPILMIŞTIR. THE SCREENING WAS DONE THROUGH DERGİPARK, İNTİHAL.NET.
TELİF HAKKI VE LİSANS COPYRIGHT AND LICENSE	YAZARLAR DERGİDE YAYINLANAN ÇALIŞMALARININ TELİF HAKKINA SAHİPTİRLER VE ÇALIŞMALARI CC BY-NC 4.0 LİSANSI ALTINDA YAYIMLANMAKTADIR. THE AUTHORS OWN THE COPYRIGHT OF THEIR WORK PUBLISHED IN THE JOURNAL AND THEIR WORK IS PUBLISHED UNDER THE CC BY-NC 4.0 LICENSE.
YAPAY ZEKÂ KULLANIMI USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE	ÇALIŞMADA YAPAY ZEKÂ KULLANILMIŞTIR. ARTIFICIAL INTELLIGENCE WAS NOT USED IN THE STUDY.